

Kell-e erkölcsnevelés-erkölcsstan az iskolában?

„Az erkölcsnél nincsen becsebb birtokunk;
Ez a vagyonnak, rangnak nem lesz hódoló
Szolgája s a tömeg kegyéért sem hizelg.
Hanem minél nagyobb mértékben élsz vele,
Annál nagyobbra nő, annál tökéletesb.”

(Euripidész)

BEVEZETÉS

Napjainkban a sokat vitatott nevelési kérdések között gyakran szerepel az erkölcsi nevelés. Társadalmunknak és pedagógusainknak, iskoláinknak egyértelmű állásfoglalása: erkölcsi nevelésre szükség van. Egyre gyakrabban tapasztaljuk, hogy a fiatalok fogódzót keresnek, áhítják a közös beszélgetéseket, várják a tanácsokat, a felnőttek megértését szeretnék. Természetesen egyre erősebb a másság felé fordulás, az útkeresés is az egyházak, a különféle szekták. Oktató munkánkat nevelő központúvá kell tenni, és a nevelés hatékonyságát az erkölcsi nevelés feladatainak feltárásával kell eredményesebbé tenni.

Meggyőződésemm – 16 évi pedagógiai munkám is ezt támasztja alá –, hogy az általános iskolában szükség van az erkölcsstan külön tanítására. Mint gyakorló pedagógus döbbenet figyelem, milyen hiányosak, bizonytalanok a gyerekek erkölcsi fogalmai, ítéletei, s ezáltal belső mozgatórugóvá sem válhattak ez irányú ismereteik.

NEVELÉSTÖRTÉNETI VISSZATEKINTÉS

A Pedagógiai Lexikon az etika (gör.), erkölcsstan fogalmát a következőképpen értelmezi:

„az erkölccsel foglalkozó filozófiai tudomány. Elemzi az erkölcsi viszonyok és erkölcsi tevékenység fejlődésének mozgatóit, az erkölcsi tudat formáit, az erkölcsi értékeket és erkölcsi kategóriákat. Az adott osztály világnézetével összefüggésben kidolgozza az erkölcsi eszményt, az erkölcsi alapelveket és normákat.”

Az erkölcsstan már az antik társadalmak kialakulásától kezdve fontos szerepet játszik az egyén, a társadalom életében:

Szókratész (i. e. 469–399): Az egyetlen emberi megismerést tükröző tudást, a fogalmat hirdeti. Ezen fogalmak ismerete jelenti az erkölcsi viselkedés kötelező szabályainak alkalmazását.

Arisztotelész (i. e. 384–322): Nevelési területei között kap helyet 7–14. évig az erkölcsi nevelés, mint az egyik gyermekfejlődési szakasz kiemelt fejlesztése.

A középkori nevelésben (IX–XIII. század) központi helyen áll az erkölcsi nevelés, amely valláserkölcsi tartalmat kap. Az erkölcsöt Isten akaratából származtatták, és a földi élet megvetése, a túlvilági boldogság elnyerése volt a filozófiája.

A reneszánsz kor (XIV–XVII. század) pedagógiai törekvése a tökéletes emberi személyiség nevelése. A nevelés területei között megtaláljuk az erkölcsi nevelést, amely új tartalmat kap: a vallás – erkölcs helyett a humanizmus szellemének megfelelő nevelés található meg az erkölcsi felfogásban, amely az embert, az ember teljességét és boldogságát állítja előtérbe.

Comenius (Komensky) Amos János (1592–1670) az erkölcsi nevelés elengedhetetlen feltételnek tekinti a fegyelmet.

John Locke (1632–1704) pedagógiai elgondolásaiban az angol nagypolgárság szükségleteit fogalmazza meg: a társasági élet válik a nevelés fő helyévé. Az erény fogalma nála az angol nagypolgárság társadalmi erkölcsének elsajátítását jelenti.

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) a nevelés hatáskörét a francia kispolgárságra kívánja kiterjeszteni. A gyermeki fejlődés negyedik szakaszában (15 éves kortól a házasságig) az erkölcsi nevelés három fő feladatát tartja fontosnak.

- a) a szexuális erkölcsi nevelést
- b) a „szív” nevelését
- c) a vallásos nevelést.

Johann Friedrich Herbartnál (1776–1841) a nevelés célja az erény kialakítása, az erkölcsi jellem kiformalása. Ebben a feladatban szerinte nagy szerepe van a vallásnak.

Herbert Spencer (1820–1903) követelte, hogy a szülők adjanak jó példát gyermekeiknek, alkalmazzák a rousseau-i természetes büntetés elvét.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt tevékenysége során megszűnik az iskolai hitoktatás, és helyette a világi erkölcs tanítását szorgalmazza.

Imre Sándor (1877–1945) abból indult ki az erkölcsi nevelés feladatainak megítélésében, hogy nem fogadott el örökös és mindenkorra kötelező erkölcsi normákat. Az erkölcsi magatartás forrása és célja a közönség, a nemzet.

1945-ig Magyarországon kötelező a hittan tanítása.

1946. Az általános iskolai tantervben a hitoktatás fakultatív jellegűvé vált.

1950-ben jelent meg először a rendtartás, amely napirendre tűzte a fegyelem megszilárdítását, majd a szocialista hazafiságra nevelés került előtérbe. A megalakult Pedagógiai Tudományos Intézet elkezdte vizsgálni a szocialista nevelés folyamatát, s ebben ért is el eredményeket.

A *marxizmus* fontos szerepet tulajdonít az erkölcsi tényezőknek: az erkölcsöt az ember társadalmi tevékenységének mozzanataként fogja fel, és az osztályok anyagi létfeltételeiből származtatja. Ezért az erkölcsök közötti határvonalakat a különböző társadalmi osztályok különböző érdekeit kifejező erkölcsi rendszerek alapján húzza meg.

AZ ERKÖLCS FEJLŐDÉSE

Az erkölcs az emberiség fejlődésének korai szakaszában alakult ki, s azóta a társadalom létének állandó jelensége, jelen van az emberi tevékenység viszonyrendszerében.

Farkas Endre szerint: „Az erkölcs a valóság elsajátításának sajátos – szabályozó módja, amely az embernek az egész világhoz való viszonyát a jó és rossz ellentmondásos mozgalmában itéli meg, s ezen keresztül a közösségi érdek is a személyiség fejlesztése nevében szabályozza az emberek magatartását.” (Erkölc, érték, nevelés, Tankönyvkiadó, Bp. 1980. 11. p.)

Az erkölcs világhoz tehát az egyén és a közösség viszonyának kölcsönös kapcsolatrendszerébe tartozik.

A gyermek erkölcsi fejlődésére vonatkozóan nem örökölt kész programot, tehát a megszületéstől kezdve családja – az óvoda – az iskolák – a barátok – szűkebb s tágabb társadalmi környezetébe vezet be az életbe, a problémák jó és rossz megoldásaiba, a helyesnek tartott magatartás-viselkedés elsajátításába.

Piaget kutatásai alapján a gyermek csak 4–8. életév táján lesz mintakövető, akkor az utánzás, a szokások, a magatartásmódok szabályainak elsajátítása történik. Ehhez csatlakoznak személyes tapasztalatai (esetleg ellentmondó az elvárások és a valóság között), vágyai, s együttesen formálódik erkölcsi felfogása, saját normái, követelményei.

A 16–18. életév jellemzője az erkölcsi fejlődés tudatos szakasza, amikor az egyén előrenéz, dönt, tapasztalatokat von le, képessé válik az önszabályozásra.

Korunk erkölcsi – írott és íratlan – szabályai válságban vannak: a magánember – a család, a média, a politika, a jog, a gazdaság erkölcsé eltolódott értékrendet mutat.

Az egyéni erkölcs legfőbb jellegzetességeit otthonról, a szülőktől hozzuk magunkkal. A kisgyermekkorban kialakult jellembeli-magatartási vonások lemásolt szülői viselkedéseket, a szülő nevelés hatását közvetítik. Az ember alapvetően olyan, amilyenre gyermekkorában nevelték.

A család az a nevelési terület, amely elsősorban az erkölcsi értékek hordozója és továbbadója. A család felbomlása, a csonka családok kényszerű magukra maradása, a házasság helyébe lépő élettársi – gyakran változó és nem egy életre szóló – közösség, az anyagi javak hajszolása, az anyagi lecsúszás elleni küzdelem nem tudja ellensúlyozni a családi, később az iskolai erkölcsi nevelés hiányát. Ez a hiány pedig valóságos, létező és visszafordíthatatlan az oktatási rendszerben lévő fiatalok nevelésében, akik itt és most tanulnak, s nem lesz idejük arra, hogy kivárják, amíg az oktatáspolitikai ingadozik, a pedagógus szakma felébred és tenni akar!

A családban megtapasztalt világ és az iskolában megismert világ lehet a garanciája a felnövekvő gyermekek olyan irányú és töltésű világszemléletének, erkölcsi nézeteinek, gyakorlati tetteinek kialakulásában, amely a ma érzékelhető válságból utat mutat.

A hagyományos erkölcsi értékek eltűnni látszanak, helyükbe lépett az önzés, kíméletlen átgázolás a másik emberen, a gátlástalan ego érvényesítése, a segíteni akarás és a tolerancia hiánya. A televízió, a video, a mértéktelen számítógépjátékok – mint pótló eszközök – a gyermekek befelé fordulásához, az agresszióhoz, a filmek álomvilágában élő és nem a valóságban létező emberkéik kialakulásához vezetnek.

A társadalmi élet egyes területeinek erkölcsi sajátosságaiból származó feszültség- és konfliktusforrások károsan hatnak a társadalom erkölcsi megítélésére. A média, a politika, a politikusok, a jog, a gazdaság erkölcsi tisztasága, a részt vevő személyek pozitív erkölcsi tulajdonságai, az erkölcsi hibák elkerülése szükségszerű követelménye kell hogy legyen társadalmunknak: az egyén és a közösség viszonyára irányuló magatartás szabályozásának.

Ezek a feszültségek levezetésre várnak, s íme néhány példa, hogy jelenleg hogyan is történik a „megoldás”:

- a) *a világgal, a környezetével elégedetlen fiatalok alkoholhoz, droghoz fordulnak,*
- b) *először a szülőkkel, majd az iskolával való szembefordulás, ellenállás kialakulása jellemzi őket,*
- c) *romboló viselkedésmód, káromkodás, csúnya beszéd megjelenése,*
- d) *a tanulás elértéktelenedése, az iskolai igazolatlan hiányzások gyűjtése, bandák, baráti körök látogatása, a velük való együtt „lógás”,*
- e) *a szórakozáshoz, a diszkóhoz szükséges pénz megszerzése tisztességtelen úton,*
- f) *a szülők tehetetlensége, amelyet a gyermekek igen jól kihasználnak,*
- g) *az élni nem akarás hangoztatása, öngyilkosság megkísérlése.*

Az gondolom, összefogásra van szükségünk nemcsak a pedagógus társadalom tagjainak, hanem a probléma összetettségét figyelembe véve a családok, az iskolák, az egészségügy, az oktatásügy közös ébredésére is, mert csak együtt tehetünk olyan hatékonysággal fiataljaink megmentéséért, amilyen hatalmas gond lehet elbogatellizálásából.

A tudomány, a technika rohamos fejlődése súlyos és megismételhetetlen feladatokat ró az oktatási intézményekre: felelősséggel felkészíteni az új generációt a kor igényeinek, a jövő kihívásainak megfelelően. A módosított és 1999. szept. 1-től bevezetett közoktatási törvény végre garanciát nyújt az oktatás-ismeretátadás prioritása mellett a nevelés sürgető fontosságára, ezzel egyidejűleg az egyén erkölcsi formálására is. Végre itt az idő, hogy oktatásunkat nevelésközpontúvá tegyük, s a nevelés hatékonyságát a tudomány eszközeivel segítsük.

A pedagógusok egyértelmű állásfoglalása: erkölcsi nevelésre szükség van! Már „csak” a módját kell kitalálnunk, átgondolnunk, első csíráit elvetnünk a pedagógus közösség nevelésre, cselekvésre kész erőiben, hogy munkálkodásunk sikeres lehessen.

AZ ERKÖLCSTAN TANÍTÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE

Az erkölcsstan tanításának csakis akkor lesz hatása, ha nem mint önálló foglalkozási tárgy-modul „lebeg” a levegőben, hanem az iskolai élet minden területét átfogja, s ezért minden pedagógus felelős is érte.

Eddig is oktattunk, neveltünk erkölcsi ítéletek, megoldások erkölcsi ismeretek helyes kialakítására osztályfőnöki órákon, egy-egy tantárgy adott témáival kapcsolatban, de rá kell jönnünk, nem változik meg önmagától a gyermek. Hiszek abban, hogy ha minél több oldalról, minél többször, többféleképpen hatunk értelmére és érzelmeire, annál eredményesebb lehet a próbálkozásunk.

Hiányzott és hiányzik egy koncentrált, szisztematikusan felépített erkölcsstan a maga etikai elveivel és mindennapos életgyakorlataival.

Hiányoznak olyan felkészített pedagógus személyiségek, akik képesek arra, hogy valóban érték-ként jelentkezzenek és hassanak az ismeretek rendszerezésével a diákok személyiségére.

Minden óra tartalmaz etikát. Különösen igaz ez a következő tantárgyak esetében, amelyek az erkölcsi nevelés területei (lehetnek):

- Történelem:* – a történelmi alakok példamutatása,
– a közös munkában formálódjon a tanulói közösségi magatartás,
– mutassa be a tantárgy az ember méltóságát és felelősségét,
– tanuljunk a tévedésekből, a bukásokból,
– az emlékezés szerepének kiemelése történelmi értékeink megismerésében, elmélyítésében.
- Irodalom:* – a beszéd, az anyanyelvünk, érzelmi világunk és a gondolkodás értékeinek megismerése.
- Művészet:* – esztétikai élmény, esztétikai megtapasztalás szerzése, – megmutatása,
– érzelmi gazdagsággal ajándékozza meg a tanulókat,
– segítsen a harmóniateremtésben.
- Sport:* – a fegyelmezett magatartás eszköze,
– a sportszerű viselkedés megtanulása,
– a vereség elviselése,
– az „ellenfél” megbecsülése, tisztelete,
– a játék, a felszabadult öröm, az egészséges élet: test+lélek eszköze.
- Biológia:* – a lélektani válság megismerése és leküzdése,
– a szexuális kultúra igényének elsajátítása,
– az alkohol, a cigaretta, a drog egészségkárosító pusztítása,
– minden életkor szépségének bemutatása.
- Számítástechnika:*
– felkészíteni az ifjúságot az Internet erkölcsös használatára,
– fontos a tantárgy helyének reális értékelése.
- Hagyományok – ünnepek:*
– a családi és iskolai megemlékezések őszinte hangulatú, méltó megünneplésének bemutatása,
– igazi gyermekközösség, békés emberi kapcsolatok kialakítása.

AZ ERKÖLCSTAN TANÍTÁSÁNAK CÉLJA ÉS FELADATA

Az erkölcsi nevelés célja, hogy megtanítsa a gyermeket morálisan megfelelő módon cselekedni. Ehhez viszont feltétlenül szükséges a morális gondolkodás elsajátítása és folyamatos fejlesztése.

Az erkölcsstan iskolai tanításának feladata az erkölcsi értékek, viselkedési normák megmutatása. Emellett a legfontosabb eszköz a saját etikai rendszerünknek megfelelő viselkedés; közeledés a – tanár-diák, tanár-tanár, tanár-szülő – kapcsolatban, az oktatáspolitikában, életünkben.

Célunk az erkölcsstan tanításával:

- a megértésre, a szolidaritásra, a szeretetre nevelés,
- minden ember méltóságának tiszteletére nevelés,
- a szegények, az elesettek, az öregek megsegítésére nevelés,
- a jelentőségteljes gyermekkori és felnőttkori szabadságra nevelés,
- a szilárd belső fegyelmezettségre nevelés,
- a szeretet örömére, vidámságára nevelés.

Az egyén erkölcsi fejlesztése nem lehetséges az erkölcsi intellektus művelése nélkül, az erkölcsi élethelyzetek, konfliktushelyzetek kedvezően hatnak az erkölcsi magatartás alakulására:

1. erkölcsi ismeretanyag feldolgozása → erkölcsi problémamegoldó gondolkodás fejlesztése;
2. erkölcsi tapasztalatok rendezése → erkölcsi fogalmak kialakítása;
3. erkölcsi probléma megoldása → morális gondolkodás fejlesztése;
4. erkölcsi szituációk elemzése → a megalapozott ítéletalkotás begyakoroltatása;
5. erkölcsi cselekedetek elemzése → az erkölcsi cselekedet emocionális tartalmának átélése;
6. elemzések tanulságainak megbeszélése → tudatos felhasználása cselekedeteinkben;
7. az önmaguk és mások cselekedeteinek megítélése → a közösség érdekeinek mint erkölcsi értékmércének az érvényesítése.

MI LEHET A PEDAGÓGUS FELADATA?

Léteznek az egész társadalom számára nézve olyan erkölcsi normák, olyan alapvető erkölcsi értékek – amelyek országtól, kultúrától, világnézettől függően el is térhetnek –, de amelyeket minden iskolában, minden élethelyzetben egyformán kell tanítani, továbbadni.

Hogyan lehet az oktatásban biztosítani a közös és eltérő értékrendekből származó érdekeket? Megnyugtató megoldás része lehet az erkölcsstan bevezetése.

Önmagában ez a tantárgy nem oldja meg az erkölcsi nevelés problémáját, de hozzásegíti a diákokat, a tanárokat, az intézményeket egy általános cél, s az ebből kialakított tantárgyi célok összekapcsolásához. Ez a tantárgy nem kívánja meg a hitbéli meggyőződést sem a tanár, sem a diák részéről, de alapvető vallási ismereteket, vallástörténetet, általános etikai ismereteket, morális értékeket, morális gondolkodást közvetít a tanulóknak. Ezekkel az – elméleti és gyakorlati – ismeretekkel kell hatni az ifjúság erkölcsi nevelésére, személyiségük teljesebb kialakítására, jellemük fejlődésére, a megélt szituációk megnyugtató megoldására.

A mai fiatalság nem egyértelműen igényel erkölcsi értékmegőrzést. Sokszor az erkölcs értelmét egészen másképp határozzák meg, mint szüleik nemzedéke.

MIT TEHET A MA PEDAGÓGUSA?

1. Egyéni és elfogadott pedagógiai értékek és etikai normák szerint élő pedagógusi testületek kialakítása.
2. A pályán alkalmatlanná vált – de a Kjt. védelme alatt álló – pedagógusoktól való megszabadulás törvényi garanciákkal.
3. Erkölcsi értékek befogadására való felkészítése a gyermekeknek óvodás kortól. (Átvállalva a családok nevelési hiányosságait.)
4. A gyermeki személyiség jogainak hatékony nevelési módszerekkel való tudatosítása és fejlesztése.
5. A szabadidő szervező (oktatási törvény garantálja) feladatának, munkakörének okos megtervezése és tudásának hadba állítása a délutáni foglalkozások, kirándulások, ünnepek értelmes, erkölcsös eltöltése érdekében.
6. Az osztályfőnök megválasztása olyan szempontból is, hogy valóban mintát és példát mutasson tanítványainak az erkölcsi nevelés területén is.
7. Az erkölcsstan tanításának bevezetése mellett minden tantárgyban érvényesüljön az erkölcsi nevelés szükségessége és igénye.

IRODALOM

1. A nevelés etikai dilemmái, Ancsel Évával beszélget Deme Tamás. *Pedagógiai Szemle*, 1991. XLI. évf. 5. szám 40–47. p.
2. Bábosik István: Az erkölcsi tudatosság szerepe a magatartás szabályozásában, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975.
3. Bíró Katalin: *Erkölcsi tudatossági szintvizsgálatok*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
4. Borián Elréd: Az erkölcsi nevelés lehetőségei az iskolában, *Új Katedra*, Veszprém, 1999. nov.–dec. 2–6. p.
5. „Bűnt még engedelmességből sem szabad elkövetni!”, *Fórum az erkölcsi nevelésről*, *Pedagógiai Szemle*, 1991. XLI. évf. 5. szám 35–40. p.
6. Földesi Tamás: *Erkölcscről – mindenkinek*, Kosmosz könyvek, 1981.
7. Gálosné Szűcs Emília – Barlai Róbertné: Az erkölcsi nevelés és a pedagógus etikai kódex, *Új Katedra*, Veszprém, 1999. nov.–dec. 6–9. p.
8. Horánszky Nándor: Az erkölcsi nevelés és a vallásoktatás összefüggései, *Pedagógiai Szemle*, 1993. XLIII. évf. 1. szám 26–46. p.
9. Dr. Komlósi Sándor: *Neveléstörténet*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.
10. Dr. Ligeti Csákné: Mit kezdjünk az erkölcsi neveléssel?, *Új Katedra*, Veszprém, 1999. október 4–5. p.
11. Nagy Péter Tibor: *Erkölcstan vagy értéksemlegesség az iskolában?*, *Pedagógiai Szemle*, 1991. XLI. évf. 11. szám 3–11. p.
12. Orosz László: *Humanista etika és valláserkölcsi nevelés – teológusszemmel*, *Pedagógiai Szemle*, 1991. XLI. évf. 5. szám 3–12. p.
13. Szebenyi Péterné: *Erkölc és világnézet a személyiségfejlődésben*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.
14. Varga Katalin: *Két könyv az erkölcsi értékekről*, *Pedagógiai Szemle*, 1991. XLI. évf. 5. szám 51–55. p.
15. Zrinszky László: *Erkölcsevelés és pluralista nyitottság*, *Pedagógiai Szemle*, 1991. XLI. évf. 5. szám 29–34. p.

DR. FARKAS OLGA

főiskolai docens, közoktatási szakértő

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola

Szeged

Gondolatok a minőségbiztosításról¹

„A minőség tág értelemben a társadalom életminőségének ügye, a társadalom tagjai igénykielégítési színvonalának meghatározója, a társadalom minőségkultúrájának szintje. Szűkebb értelemben a minőségügy a termékek, szolgáltatások és ezek fogyasztásának minőségével foglalkozik, tehát a vállalkozások és a nemzetgazdaság versenyképességét meghatározó stratégiai kérdés. Magyarország számára feltétlenül szükséges a minőség fejlesztése, hiszen ez teremtheti meg növekedésünk és felzárkózásunk feltételeit.”²

A kormányzati oktatáspolitikai alapvető célkitűzései között szerepel a *közoktatás minőségfejlesztése*. Az Oktatási Minisztérium a törvényi és anyagi háttér megteremtésével lehetővé tette, hogy a közoktatási intézmények pályázati úton minőségbiztosítási rendszert vezessenek be. „A közoktatási törvény 1999. évi módosítását követően megkezdődött a Comenius 2000 Közoktatási Minőségfejlesztési Program kidolgozása, a minőségfejlesztés intézményi és fenntartói modelljeinek kialakítása. A program végső célja az átlátható, mérhető teljesítményű, folyamatosan javuló közoktatási rendszer kialakítása Magyarországon, a hozzá kapcsolódó minőségelvű finanszírozás folyamatos bevezetésével működtetve.”³

Az oktatásban a szolgáltatói jelleg, a közoktatási intézmények szolgáltatói szerepének értelmezése, a minőségre törekvő magatartásra ösztönzés mint tendencia, a 90-es évek közepétől érzékelhető. A kor kihívása a szolgáltatást végző szervezetektől a korábbitól eltérő, alapvetően más szemléletet, magatartást, szakmai felelősséget követel.⁴